

УДК 340

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

Бежевець А.М.

*старший викладач,
кафедра адміністративного, фінансового
та господарського права НТУУ «КПІ»*

В цій статті автор досліджує проблему доступу до судових рішень в контексті приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів реалізації прав і свобод громадян з метою неухильного дотримання принципу відкритого та публічного здійснення правосуддя.

In this article, the author examines the problem of access to judicial decisions in the context of bringing national legislation into line with European standards the realization of rights and freedoms of citizens to principle of an open and public justice.

В этой статье автор исследует проблему доступа к судебным решениям в контексте приведения национального законодательства в соответствие с европейскими стандартами реализации прав и свобод граждан с целью неукоснительного соблюдения принципа открытого и публичного осуществления правосудия.

Ключові слова: доступ до інформації, доступ до правосуддя, доступ до судових рішень.

В сучасних умовах побудови та розвитку правової держави, інтеграції України у світову та європейську політичну й економічну системи, розширення та поглиблення міжнародних зв'язків України стає нагальною необхідністю приведення національного законодавства України у відповідність до світових та європейських стандартів, а також імплементація міжнародно-правових норм у правову систему України. До цього зобов'язує й головна мета України як правової держави – утвердження прав і свобод людини і громадянина. Регулювання доступу до інформації є однією з складових державної інформаційної політики.

Проблемі доступу до інформації, а також доступу до окремих її видів присвячували свої праці такі науковці як І. Бачило, В. Брижко, М. Демкова, А. Марущак, В. Яворський, О. Яременко та інші. Проте, проблема доступу до судових рішень як окремий аспект доступу до інформації до цього часу залишається недослідженою.

Метою цієї статті є дослідження забезпечення доступу до правосуддя, як елемента права на доступ до інформації, в контексті приведення національного законодавства у відповідність до світових та європейських стандартів реалізації прав і свобод громадян.

В правовій державі має існувати презумпція відкритості доступу до інформації. Започаткування такої правової позиції мало місце у статті 19 Загальної декларації прав людини, що прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, якою вперше було закріплено

право на інформацію. Згодом аналогічна норма була відтворена в статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) та статті 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966р. Зазначені документи є сьогодні визначальними в проведенні інформаційної політики більшості європейських країн.

Презумпція відкритості має виходити із загально-правового принципу – «Дозволено все, що прямо не заборонено законом»; якщо у суб'єкта виникають сумніви щодо віднесення чи невіднесення тієї чи іншої інформації до категорії закритої, він повинен надати таку інформацію суб'єкту, що її запитує.

Держава Україна гарантує всім учасникам інформаційних відносин рівні права та можливості доступу до інформації. Статтею 34 Конституції України гарантується право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію [1]. Аналогічна норма відтворена в статті 302 Цивільного кодексу України [2].

Контроль за режимом доступу до інформації здійснює держава за допомогою спеціальних органів, яких визначають Верховна Рада

України і Кабінет Міністрів України.

У межах реалізації права на доступ до інформації окремі громадяни та громадськість мають право знайомитися з паперовими документами, архівами, відео-, аудіо-, фільмо- фондами, слайдами, фотографіями, інформаційними ресурсами, що розміщені в інформаційних системах

загального користування, зокрема, в мережі Інтернет на офіційних сайтах державних органів та іншими способами, що забезпечують можливість сприйняття інформації вказаними суб'єктами.

Кожна особа має право знайомитись із зібраною про неї інформацією в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях, якщо ці відомості не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Таке офіційне тлумачення частини 5 статті 23 Закону «Про інформацію» міститься в Рішенні Конституційного Суду України по справі №18/203-97 від 30.10.1997р. [3, 24].

Законодавством забезпечується також право громадськості та окремих громадян на доступ до правосуддя. На думку автора статті, право на доступ до правосуддя, як елемент права на доступ до інформації, складається з декількох аспектів.

По-перше, це право брати участь в засіданні, що включає в себе право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, подавати докази, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, давати усні та письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, знайомитися з журналом судового засідання, знімати з нього копії, прослуховувати запис фіксування судового засідання технічними засобами, робити з нього копії. Цей перелік не є вичерпним.

По-друге, право бути присутнім в засіданні (право на публічний розгляд справи), що включає в себе право проведення в залі судових засідань фото-, кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню.

По-третє, право отримувати копії судових рішень (рішень, ухвал, постанов).

Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР було ратифіковано Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і Першого протоколу та протоколів №№ 2, 4, 7, 11 до неї [4].

В ч.1 ст. 6 Конвенції закріплено право на справедливий суд: кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упорядкованого розумного строку незалежним і безстороннім судом.

Також в рішеннях у справах «Претто та інші проти Італії» від 08.12.1983р., заява №7984/77, п. 21; та «Аксен проти Німеччини» від 08.12.1983р., заява №8273/78, п. 25 Європейський суд з прав

людини звертає увагу на те, що публічність судового розгляду захищає сторони у справі від таємного здійснення правосуддя поза контролем громадськості; вона також є одним із засобів підтримання довіри до судів як вищої, так і нижчої ланки. Унаочнюючи процес здійснення правосуддя, публічність сприяє досягненню мети п. 1 ст. 6 Конвенції, тобто забезпеченню права на справедливий суд як одного з основоположних принципів демократичного суспільства [5, 34].

Форма публічності, яка надається судовому рішення відповідно до законодавства кожної держави, повинна оцінюватись з урахуванням конкретних рис відповідного судового провадження з моменту його відкриття до вступу рішення в законну силу, а також предмета та мети п. 1 ст. 6 Конвенції [5, 35].

Право брати участь в засіданні безпосередньо закріплено в ст. 27 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), ст. 22 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК), ст.ст. 43, 43-1 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), ст. 49 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС). На мою думку, положення цих норм повністю відповідають міжнародним стандартам, а, отже, не потребують змін.

Відповідно до ст. 6 Конвенції преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [4].

В основному, зазначене положення щодо відкритості (або публічності) розгляду справ, а також фіксації судового процесу, відображено в чинному процесуальному законодавстві України.

Так, ст. 4-4 ГПК, встановлює, що розгляд справ у господарських судах відкритий, за винятком випадків, коли це суперечить вимогам щодо охорони державної, комерційної або банківської таємниці, або коли сторони чи одна з сторін обґрунтовано вимагають конфіденційного розгляду справи і подають відповідне клопотання. Про розгляд справи у закритому засіданні або про відхилення клопотання з цього приводу виноситься ухвала [6].

Відповідно до ст. 20 КПК розгляд кримінальних справ відкритий, за винятком

випадків, коли це суперечить інтересам охорони державної або іншої захищеної законом таємниці. Закритий судовий розгляд, крім того, допускається за мотивованою ухвалою суду в справах про злочини осіб, які не досягли шістнадцятирічного віку, в справах про статеві злочини, а також в інших справах з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі, та у разі, коли цього потребують інтереси безпеки осіб, взятих під захист [7].

Згідно ч. 3 ст. 12 КАС розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито. Суд ухвалою може оголосити судові засідання або його частину закритими з метою нерозголошення державної чи іншої таємниці, що охороняється законом, захисту особистого та сімейного життя людини, в інтересах малолітньої чи неповнолітньої особи, а також в інших випадках, установлених законом. Під час розгляду справи в закритому засіданні можуть бути присутні лише особи, які беруть участь у справі, а в разі необхідності – експерти, спеціалісти, перекладачі та свідки [8].

Стаття 6 ЦПК визначає, що розгляд справ в усіх судах проводиться усно і відкрито. Ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про час і місце розгляду своєї справи. Закритий судовий розгляд допускається у разі, якщо відкритий розгляд може привести до розголошення державної або іншої таємниці, яка охороняється законом, а також за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, з метою забезпечення таємниці усиновлення, запобігання розголошенню відомостей про інтимні чи особисті сторони життя осіб, які беруть участь у справі, або відомостей, що принижують їх честь і гідність. Про розгляд справи в закритому судовому засіданні суд зобов'язаний постановити мотивовану ухвалу [9].

Таким чином, загальним правилом та вимогою до всіх судів є відкритість та гласність розгляду справ. Проведення судового засідання у закритому режимі вирішується судом (в кримінальному та адміністративному судочинстві), а також за клопотанням осіб, які беруть участь у справі (в цивільному та господарському судочинстві). Проте, в останньому випадку апеляційне оскарження ухвал про відмову в задоволенні такого клопотання чинним законодавством не передбачено, що свідчить про те, що дане питання повністю віднесено до компетенції суду. Однак, вищенаведені положення також не суперечать міжнародним вимогам щодо публічності судового процесу.

Питання щодо фіксації судових засідань, а, відповідно, доступу до такої інформації необмеженого кола осіб (громадськості), за чинним законодавством України вирішується неоднозначно.

Зокрема, під час судового розгляду адміністративної справи забезпечується повна фіксація судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. Офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у порядку, встановленому ст. 41 КАС. Особи, присутні в залі судового засідання, можуть використовувати портативні аудіотехнічні засоби. Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню допускаються на підставі ухвали суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі, крім тих, які є суб'єктами владних повноважень (ч. 6, 7, 8 ст. 12 КАС) [8].

Учасники цивільного процесу та інші особи, присутні на відкритому судовому засіданні, мають право робити письмові записи, а також використовувати портативні аудіотехнічні пристрої. Проведення в залі судових засідань фото-, кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню допускаються за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі (ч. 8 ст. 6 ЦПК) [9].

Відповідно до ст. 26 ЦПК та ст. 47 КАС особами, які беруть участь у справі, є сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб. Отже, на мою думку, для забезпечення вищенаведеного положення необхідна згода не тільки сторін, а й всіх інших осіб, які беруть участь у справі. Логічно припустити, що у випадку відсутності згоди хоча б одного з учасників процесу в задоволенні клопотання про проведення в залі судових засідань фото-, кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню необхідно відмовити.

ГПК в ч. 3 ст. 4-4 обмежується лише вказівкою про те, що судовий процес фіксується технічними засобами. Як свідчить практика, фіксація технічними засобами може здійснюватися за клопотанням хоча б одного із учасників судового розгляду. Більш того, у Вищому господарському суді України заявляти таке клопотання взагалі немає сенсу, оскільки у суду відсутні технічні можливості для його задоволення, а оскарження відмови не передбачено чинним законодавством.

Слід відзначити, що ГПК був доповнений положенням ст. 4-4 у 2001 році одночасно із аналогічною нормою ст. 87-1 КПК. Проте, при доопрацюванні КПК законодавець більш детально, порівняно з ГПК, визначив процедуру фіксування судового процесу технічними засобами, зазначивши наступне: повне фіксування судового процесу з допомогою звукозаписуючої апаратури чи інших технічних засобів здійснюється в суді першої чи апеляційної інстанції на вимогу хоча б одного учасника процесу або за ініціативою суду.

Не зважаючи на це, за своїм змістом та практичною реалізацією положення ст. 4-4 ГПК та ст. 87-1 КПК є абсолютно ідентичними та такими, що не відповідають загальноновизнаним міжнародним стандартам.

Підсумовуючи вищевикладене, підставно відзначити, що норми ЦПК та КАС, прийняті пізніше, ніж норми КПК та ГПК, значною мірою сприяють реалізації права особи на справедливий і публічний розгляд його справи, а норми щодо фіксації судового процесу в кримінальному та господарському судочинстві потребують подальшого вдосконалення з метою забезпечення громадського контролю та недопущення порушення принципів демократичного суспільства.

Відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції судові рішення проголошуються публічно. З метою забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованості судових рішень та сприяння однаковому застосуванню законодавства 22 грудня 2005 року було прийнято Закон України «Про доступ до судових рішень» (далі – Закон) та створено Єдиний державний реєстр судових рішень.

Відповідно до ч. 3 ст. 4 Закону для реалізації права доступу до судових рішень особі надається можливість пошуку, перегляду, копіювання та роздрукування судових рішень або їх частин. Стаття 2 Закону проголошує відкритість судових рішень. Судові рішення можуть опубліковуватись в друкованих виданнях, поширюватися в електронній формі з дотриманням вимог цього Закону (ч. 2 ст. 2 вказаного Закону) [10].

Проте, відповідно до ч. 3 ст. 2 Закону особам, які беруть (брали) участь у справі, забезпечується доступ до судових рішень у їхній справі в порядку, передбаченому процесуальним законом.

Проаналізувавши положення чинного процесуального законодавства України, бачимо наступне. Так, відповідно до ст. 20 КПК, вироки судів у всіх випадках (незалежно від того, відбувались засідання

відкрито чи закрито) проголошуються публічно.

За змістом ст.ст. 6, 218 ЦПК рішення суду проголошується прилюдно, крім випадків, коли розгляд проводився у закритому засіданні. У разі проголошення тільки вступної та резолютивної частин рішення суд повідомляє, коли особи, які беруть участь у справі, зможуть ознайомитися з повним текстом рішення.

Згідно ст. 85 ГПК рішення оголошується суддею у судовому засіданні після закінчення розгляду справи. За згодою сторін суддя може оголосити тільки вступну та резолютивну частини рішення.

За ст. 167 КАС судові рішення проголошуються прилюдно. Проте, ч. 9 ст. 12 цього кодексу зауважує, що це стосується лише рішень, ухвалених у відкритому судовому засіданні. Якщо судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, прилюдно проголошується лише резолютивна частина рішення.

Отримати в суді копію постанови чи ухвали суду можуть тільки особи, які беруть участь у справі (ч. 2 ст. 167 КАС, ст. 22 ГПК, ст. 27 ЦПК, ст.ст. 43, 43-1 КПК).

Відповідно до ч. 4 ст. 2 Закону особи, які не беруть (не брали) участі у справі, мають право ознайомитися з судовим рішенням у повному обсязі, лише за умови, що воно безпосередньо стосується їхніх прав, свобод, інтересів чи обов'язків, у порядку, передбаченому ст. 9 цього Закону.

Аналогічний порядок ознайомлення із судовими справами та отримання копій документів передбачений п. 3.7 Інструкції з діловодства в господарських судах (затверджено Наказом Голови Вищого господарського суду України №75 від 10.12.2002р.), п. 13 Інструкції з діловодства в апеляційних і місцевих адміністративних судах (затверджено Наказом ДСА України №155 від 05.12.2006р., зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22.12.2006р. №1345/13219), п. п. 23 Інструкції з діловодства в місцевому загальному суді (затверджено Наказом ДСА України №68 від 27.06.2006р., зареєстровано в Міністерстві юстиції України 24.07.2006р. №860/12734), п. 14 Інструкції з діловодства в апеляційному загальному суді (затверджено Наказом ДСА України №1 від 06.01.2006р., зареєстровано в Міністерстві юстиції України 30.01.2006р. №75/11949).

З огляду на вищевикладене, підставно зробити такі висновки. По-перше, міжнародні норми допускають розгляд судової справи в закритому режимі за певних обґрунтованих підстав, і національне

законодавство в даному випадку знаходиться у повній відповідності з ними.

По-друге, з метою забезпечення реалізації п. 1 ст. 6 Конвенції, процесуальні норми, що стосуються проголошення рішення, які викладені в законодавчих та підзаконних актах, потребують серйозних змін. Декларативно ст. 20 КПК відповідає вимогам Конвенції, проте її практичне застосування унеможлиблюється через наведені в цьому дослідженні обставини.

Слід також відзначити, що з набранням чинності Законом «Про доступ до судових рішень» утворилась так звана правова колізія, адже згідно Закону всі судові рішення судів загальної юрисдикції є відкритими для безоплатного цілодобового доступу на офіційному веб-порталі судової влади України. Кожен має право відтворювати судові рішення, що проголошені прилюдно, у будь-якій спосіб. Однак, при цьому має бути забезпечено права та інтереси учасників провадження щодо збереження конфіденційності інформації, державної, комерційної або іншої таємниці, що охороняється законом. Зокрема, не можуть бути розголошені відомості, що дають можливість ідентифікувати фізичну особу (імена, місце проживання, ідентифікаційні номери, реєстраційні номери транспортних засобів тощо).

У зв'язку з цим, процесуальні обмеження, встановлені КПК, ЦПК, ГПК, КАС, а також відповідними Інструкціями є архаїчними та такими, що порушують принцип відкритого та публічного здійснення правосуддя, оскільки обмежують доступ громадськості до судових рішень та інших матеріалів справи.

По-третє, оскільки в демократичному суспільстві у розумінні Конвенції право на справедливе здійснення судочинства займає настільки важливе місце, що обмежувальне тлумачення п. 1 ст. 6 не відповідало б меті цієї норми, існуюча колізія в національному законодавстві потребує невідкладного реагування на законодавчому рівні.

Література

1. Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 30, ст. 141
2. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, № 40-44, ст. 356
3. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні/Упоряд. С.Е.Демський; відп. ред. С.П. Павлюк. – К.:Юрінком Інтер, 2001.- 688с.
4. Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997, № 40, ст. 263
5. Вісник Верховного суду України, №2(102), 2009р. – с. 34,35
6. Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 6, ст.56
7. Відомості Верховної Ради (ВВР), 1961, № 2, ст.15
8. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005, № 35-36, ст. 446
9. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст. 492
10. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2006, № 15, ст. 128